

JORMA KALELA

”Jatkomenoinen uudistaminen”

Politiikka historiassa ja historiantutkimuksessa

Oman paikan tunnistaminen ja sen tekeminen näkyväksi on yhteiskunnan ja kulttuurin tutkijan velvollisuus. Koska tutkijan valinnoista riippumattoman tiedon saavuttaminen ei näillä aloilla ole mahdollista, yleisölle on annettava informaatio, joka tekee mahdolliseksi tuotetun tiedon kestävyuden ja hyväksyttävyyden arvioimisen ja haastaa siihen. Yksi tutkijan paikan kolmesta ulottuvuudesta kattaa hänen tutkimustyötään pysyvästi ohjaavat tekijät. Ne ovat eri tutkimusasetelmia edeltäviä ja niitä rajaavia ajattelun ehtoja ja todellisuutta koskevia oletuksia. – Professori Jorma Kalelan artikkeli perustuu kirjoittajan jäähyväisesitelmään Turun yliopistossa 8.12.2004.

■ Kirjoitukseni aiheeseen johdattelee ohjelmakirjanen, joka valmistui kuvataiteilijaystävänä viimeisimpään näyttelyyn. Taiteilijan esittelyn laatinut Timo Valjakka toteaa, että Jorma Hautalan tuotantoa voi sen johdonmukaisuuden vuoksi tarkastella ”elämän mittaisena virtana, prosessina jossa jokainen yksittäinen teos asettuu osaksi laajaa kokonaisuutta. Monet hänen maalauksistaan peilaavat toisia, joskus vuosia aikaisemmin valmistuneita, tai palaavat aikoinaan kesken

jääneeseen teemaan. Kuka sanoikaan, että taiteilija työstää elämänsä aikana vain yhtä teosta?”¹

Samanlaisen luonnehdinnan esitti tutkijakollega, Ilkka Turunen minusta 1980-luvun puolivälissä, kun hän arvioi juuri valmistunutta tutkimustani ammattiyhdistysliikkeestä suomalaisessa yhteiskunnassa. ”Sinä se vain tutkit aina yhtä ja samaa teemaa!” Kommentti jäi mieleeni, mutta en kiinnittänyt siihen sen suurempaa huomiota. Voisin kuvitella, etten ollut tuolloin samaa mieltä Turusen kanssa, koska olin mielestäni eritellyt poliittista historiaa varsin laaja-alaisesti kymmenissä julkaisuissani.

Keväällä 2004 yhden ja saman teeman tutkiminen nousi esiin uudella tavalla, kun ryhdyin taas kerran pohtimaan tutkijan vastuuta. Aiheen antoi Turun yliopiston poliittisen historian ja sosiologian laitosten marraskuussa 2004 järjestämän seminaarin suunnittelu. Siinä käsiteltiin ”tutkijaa tekstissään” eli yhtä niistä aiemmin ohitetuista teemoista, jotka 1980- ja 1990-luvun taitteen jälkeen uransa aloittaneet yhteiskunnan ja kulttuurin tutkijat nostavat keskeisiksi teollisen keskustelun kysymyksiksi. Heille hän on oman paikan tunnistaminen ja sen tekeminen näkyväksi tutkijan velvollisuus, koska hänen valinnoistaan riippumattoman tiedon saavuttaminen ei näillä aloilla ole mahdollista. Yleisölle on siksi annettava informaatio, joka tekee mahdolliseksi tuotetun tiedon kestävyuden ja hyväksyttävyyden arvioimisen ja haastaa siihen.²

Esitelmässäni korostin, että tutkijan paikka ei ole mikään itsestäänselvyys. Hänen kulloisellakin työllään on monia erilaisia konteksteja: teoreettisia, institutionaalisia,

kulttuurisia, poliittisia, elämäkerrallisia jne. ja ne tuottavat osittaisen päällekkäisyytensä vuoksi keskenään ristiriitaisia suosituksia. Eri yhtymäkohtien tunnistaminen ja siksi myös niiden sovittaminen yhteen on kuitenkin mahdollista. Työn helpottamiseksi kannattaa ajatella, että nuo erilaiset kontekstit järjestyvät kolmelle ulottuvuudelle. Yksi koskee tutkijan suhdetta omaan yhteiskuntaansa ja toinen hänen suhdettaan tieteellisen tutkimuksen traditioihin. Kolmannelle tutkijan paikkaa määrittävälle ulottuvuudelle annoin vain alustavan, puhekielisen nimen ”tutkijan oma juttu” ja sanoin palaa-vani siihen lähiaikoina kirjoittamalla asia-sta erillisen artikkelin. Lähtökohtana olisi keväällä 2004 kirjaamani ajatus siitä, että jokaisen historian tutkijan ”oma juttu” on kyllä poliittinen, mutta ennen sitä hänen omansa.

”Tutkijan oma juttu”?

Slovenialainen filosofi Slavoj Zizek on ainoa tutkija, jonka tiedän käsitelleen tämän kirjoituksen kohteena olevaa tutkijan paikan ulottuvuutta. Hän käyttää siitä saksankielistä ilmaisua *Grundeinsicht*. Zizekin mukaan ”todellisella teoreettisella filosofilla”, kuten hän asian esittää, on tietty näkemys tai oivallus, jonka kestävyttä hän jatkuvasti perustelee. Esimerkkinä Zizek käyttää kollegaansa Ernesto Laclaua, joka on koko ajan selvittänyt, mutta eri tavoin, samoja perusteemoja: antagonismia, hegemoniaa, tyhjää merkitsijää. Zizek kysyykin retorisesti, ”eikö (Laclau) pohjimmiltaan kerro samaa tarinaa uudelleen ja uudelleen?”.³

Zizekille ”tutkijan oma juttu” on todella vahvassa merkityksessä tämän oma juttu. *Grundeinsicht* ei ole hänen näkemyksensä dialogin kohde ja vielä vähemmän tie-teidenvälisen keskustelun asia. Oma kantani on lähes päinvastainen ja sen pyrin tällä kirjoituksella perustelevaan: vuoropuhelu omien aikalaisten kanssa on erottamaton osa yhteiskunnan ja kulttuurin tutkijan työtä. Toinen lähtökohtani on käsitys siitä, että tutkijan työtä arvioitaessa hänelle ei tehdä oikeutta,⁴ ellei kiinnitetä huomiota myös hänen ”omaan juttuunsa”. Kirjoitukseni pää-

tyy ehdotukseen siitä, miten tutkijan paikan tämä ulottuvuus olisi perusteltua jäsentää.

”Tutkijan omasta jutusta” on ensinnäkin muistettava, että se on aina sidoksissa hänen paikkansa kahteen muuhun ulottuvuuteen. Englantilainen E. H. Carr havainnollistaa niistä ensimmäistä muistuttaessaan, että historian tutkija on ”yksilö, mutta samalla historian ja yhteiskunnan tuote”. Esimerkikseen Carr ottaa muun muassa saksalaisen Friedrich Meinecken, sillä ”todellisuu-
dessa on kolme Meineckea, joista jokainen edustaa eri historiallista käännekohtaa ja kukin puhuu yhdessä hänen kolmesta pääteoksestaan”.⁵ Tutkijan suhdetta tieteellisen tutkimuksen traditioihin taas voisi kuvata käyttämällä esimerkkinä vaikkapa omaa tutkimustyötäni. Sen muutoksilla on selvä

1. Timo Valjakka (2004) 'Etei se olisi maailma vaan', teoksessa Timo Valjakka & J. Tiainen (toim.), *Jorma Hautala. Maalauksia. Grafiikkaa*, Helsinki: galerie anhava. – Tämän kirjoituksen aiempiin versioihin saamistani kommentteista kiitän Anu Suorantaa ja Teemu Tairaa.

2. Historiantutkimuksessa tätä sukupolvea kuvaa, että heidän näkemyksessään alan perinteinen kiista ”objektivistien” ja ”osallistujien” välillä on hedelmätön. Tutkijalla ei ole mahdollisuutta asettua yhteiskuntansa historiakulttuurin ulkopuolelle ja siksi väittelyn osapuolet ovat puhuneet seurauksista syyt ohittaen. Perinteisestä kiistasta ks. Reinhart Koselleck (1979), *Vergangene Zukunft. Zur Semantik Geschichtlicher Zeiten*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, erityisesti 202.

3. Slavoj Zizek & Glyn Daly (2004) *Conversations with Zizek*, Cambridge (UK): Polity Press, 40–43. Ks. myös Slavoj Zizek (2004) *Organs without Bodies: Deleuze and Consequences*, London: Routledge, ix. – Tarkoitamani kategorian nimeäminen on englanniksi yhtä hankalaa kuin suomeksi. ”One’s thing” viittaa kyllä ilmeisesti samaan kuin suomen kielen ”juttu”, mutta on yhtä informaalinen. Tutkimustekstissä pitäisi kaikei käyttää ilmaisua ”one’s special interest or concern”. *Concise Oxford English Dictionary*, Eleventh Edition (2004), Oxford (UK): Oxford University Press, 1498.

4. ”Oikeuden tekeminen” on historian tutkijan työn eettinen peruslähtökohta. Tutkijan tehtävänä on päästä tutkimuksensa kohteena olevien ihmisten ajattelun ja toiminnan ”taakse”, mutta tämä ei saa tapahtua ohittamalla heidän itseymmärryksensä. Jorma Kalela (2000) *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus, erityisesti 55.

5. Edward Hallet Carr (1963) *Mitä historia on*. Helsinki: Otava, lainaukset 46 ja 42. Omalta osaltani olen samaa mieltä kuin Carr jälkikommentissaan. ”...en ehkä kadehtisi historioitsijaa, joka voisi sanoa eläneensä viimeisen puolen vuosisadan suuret mullistukset todella kertaakaan kääntämättä päätään uuteen suuntaan.” Carr (1963), 44.

yhteys yhteiskuntatieteiden ja kulttuurin tutkimuksen eri alojen tilanteisiin, kuten jäljempänä käy ilmi.

Pysyvyys on se ominaisuus, joka erottaa ”tutkijan oman jutun” hänen paikkansa kahdesta muusta ulottuvuudesta. Alustavasti voi sanoa, että kyse on tutkijan eri tilanteissa valitsemissa tutkimustehtäviä yhdistävistä tekijöistä. Ne ovat tutkimusasetelmia edeltäviä ja niitä rajaavia ajattelun ehtoja ja todellisuutta koskevia oletuksia. Niiden muodostama kokonaisuus eli ”tutkijan oma juttu” ei silti ole vakaa tai sulkeutunut, vaan jatkuvassa liikkeessä työskentelyn kontekstina olevan yhteiskunnallisen tilanteen muuttumisen vuoksi. Kirjoituksen päätteeksi pohdin niitä seikkoja, jotka oikeuttavat pysyvyydestä puhumisen jatkuvuuden merkityksessä.

Yritän selvittää ehdotustani tarkastelemalla, miten olen itse jäsentänyt tutkimustyöni ”punaisen langan”, historian ja politiikan suhteen.⁶ Urani parin ensimmäisen vuosikymmenen ajan puhuin *historian poliittisuudesta*, minkä hallitsemisen vaatimus oli mm. vuonna 1972 ilmestyneen *Historian tutkimusprosessi* -teokseni lähtökohta. Kun vuodesta 1979 lähtien jouduin hankkimaan elantoni yliopistomaailman ulkopuolelta, tulin vähitellen tietoiseksi ammattikuntani erään heikkouden seurauksista: ei ole pohdittu järjestelmällisesti historian tutkimuksen ja historian välisen syvällisen eron merkitystä käytännön tutkimustyölle. Tämän eron näkökulmasta käsitelin alamme tutkimuksen perinteisiä teoreettisia kysymyksiä vuonna 2000 ilmestyneessä *Historiantutkimus ja historia* -teoksessa. Parhaillaan valmistelen tutkimusta, jossa tarkastellaan samasta näkökulmasta historian ammattilaisten asemaa yhteiskunnassa. Sen työnimenä on (suomennettuna) *Historiantutkija ja historian politiikka*.

Lähestymistapani vaatii muutaman käsitteellisen kommentin. Tarkastelen omaa tutkimustyötäni viimeisen runsaan neljän vuosikymmenen aikana, mutta en silti edes luonnostele omaelämäkertääni. Elämäkerran problematiikan on määrännyt tutkimuskohteena oleva henkilö omilla ratkaisuiltaan. Tutkija voi kyllä rajata tarkastelun koh-

teeksi vain tietyn osan tuon henkilön toiminnasta, mutta ei voi ohittaa yhtäkään henkilön tälle alueelle sijoittuva tointa. Jorma Kalelan tutkijaelämäkerran kirjoittaja altistuisi tarkoitushakuisuutta koskevalle kritiikille, jos hän ei ottaisi huomioon Kalelan koko tuotantoa. Kirjoitukseni tavoite ei edellytä tällaista elämäkerrallista kattavuutta.

Lähestymistapani on paremminkin henkilöhistoriallinen,⁷ koska sitä tarvitaan tutkimuksessa, jota hallitsee tarkastelun kohteena olevasta henkilöstä riippumaton problematiikka. Asianomainen henkilö on vain eräänlainen case, tapaus, jota erittelemällä tutkitaan muiden näkökohtien kuin tuon henkilön ratkaisujen rajaamaa problematiikkaa. Mutta silloinkaan ei historian tutkija voi ohittaa tarkastelun kohteen itseymmärrystä. Tässä merkityksessä olen kyllä pyrkinyt tekemään itselleni oikeutta, sillä se on alani tutkijan työn välttämätön ehto. Omien aiempien intentioiden tavoittaminen on ollut tarpeen myös siksi, että kirjoitukseni on muun ohella itsereflektiota, yritystä tulla tietoiseksi omaa ajattelua ”määrittävistä, mutta historiallisesti vaihtelevista ehdoista”.⁸ Puolustelut ja anteeksipyyntöt ovat näin tarkasteltuina, mutta historian tutkimuksessa yleensäkin, itsensä pettämistä.

6. Päälähteinä ovat urani eri vaiheissa julkaisemani kirjoitukset. Niiden ohella on suurena apuna ollut se tutkimustyötäni erittelevä kirjoitus, jonka Pauli Kettunen laati kuusikymmentävuotispäivänä saamaani juhla kirjaan otsikolla ’Poliittisen ja historiallisen kyseenalaistaja’. Teoksessa Pauli Kettunen, Auli Kultanen ja Timo Soikkanen (toim.) *Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista*, Turku: Kirja-Aurora 2000.

7. Tästä käsitteestä ks. Vesa Saarikoski (1997) *Keskustajääkäri Aarne Sibvo. Näkökulma aseellisen voiman ja yhteiskunnan vuorovaikutukseen itsenäistymisen murroksesta paasikiveläiseen toiseen tasavaltaan*, *Bibliotheca Historica* 25, Helsinki: Suomen historiallinen Seura, 20–23.

8. Teemu Taira (2004) ’Identiteettipolitiikan vaihtoehtot? Paikantuminen ja henkilökohtaisuus sitoutumisena’, teoksessa Johanna Latvala & Eeva Peltonen & Tuija Saresma (toim.) *Tutkija kertojana. Tunteet, tutkimusprosessi ja kirjoittaminen*, *Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja* 79, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, lainaus 123. – Pentti Renvallin tapa käsitellä itsereflektiota (hän ei tosin käytä tätä termiä) on kiinnostava. Pentti Renvall (1965) *Nykyajan historiantutkimus*. Helsinki: WSOY, 46–49, 382–383.

Historia ja historiantutkija yhteiskunnassa

Talvella 1958–59 koettiin Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa ns. yöpakkasiksi kututtu kriisi ja se oli silloisen abiturientti Jorma Kalelan yhden kouluaineen lähtökohhta. Viittasin noihin aikoihin useasti siteerattuun Paasikiven ajatukseen, että ”hyvät suhteet Neuvostoliittoon ovat ulkopoliittikkamme ydinkysymys” ja kirjoitin, että hänen ohjeensa oli jäänyt monelta huomaamatta. ”Viime vuosina on maassamme ilmestynyt tuhkatiheään teoksia, jotka käsittelevät entisten puoluejohtajien, SS-miesten ja muiden vastaavien muistelmia ja ajatuksia itäisestä naapurimaastamme.”

Historian käyttö politiikassa ei kuitenkaan ollut tuota kouluainetta hallitseva teema, vaan se asema oli toisella politiikan piirteellä, kansalaisen velvollisuuksilla. ”Käyttäessään oikeuksiaan tulee yksilön ottaa huomioon toiminnastaan mahdollisesti aiheutuvat seuraukset ja esiintyä sen mukaisesti. ... Naapuria parhaava julkaisu toiminta ei ole parasta mahdollista sananvapauden käyttöä.” Kouluaineeni moraaliulottuvuus oli itselleni yllätys, kun kaivoin tekstin esiin jäähyväisluentoa valmistellessani. En muistanut, että yhteiskunnallisella vastuulla oli keskeinen asema ajattelussani jo kouluaikana.⁹

Juuri tuona yöpakkastalvena 1958–59 olen mitä ilmeisimmin päättänyt ryhtyä opiskelemaan nimenomaan poliittista historiaa, mikä myös tarkoitti valtiotieteellisen tiedekunnan valitsemista humanistisen tiedekunnan silloisen edeltäjän sijasta.¹⁰ Jokseenkin varmaa on, että lähtökohtanani oli nimenomaan historian asema politiikan seuralaisena. Näkemys historian poliittisuudesta joka tapauksessa vain vahvistui, kun kesällä 1960 seurasin Afrikan maiden itsenäistymistä Brightonissa, jossa olin oppimassa englantia. Palattuani Honka-liiton ja noottikriisin Suomeen aloittamaan poliittisen historian opintoja pidin itsestäänselvyytenä, että historiaan viittaaminen oli yksi tapa perustella poliittisia ratkaisuja.

Historiantutkijan suhde omaan yhteiskuntaansa on toinen teema, joka jäseni historian poliittisuutta koskevia pohdinto-

jani. Tämä asema sillä oli mitä ilmeisimmin jo ennen kuin aloitin tutkijan urani vuonna 1963. Yliopisto-opettajan ongelma yhteiskuntasuhteesta tuli kolme vuotta myöhemmin, kun ryhdyin assistenttina pitämään proseminaareja. Niitä varten opiskelijoille laatimissani ohjeissa korostin, etteivät tutkimustulosten vaikutukset jätä sijaa historiantutkijoiden ammattikunnan keskeiselle tutkimustyön ohjeelle. Omien mieltymysten ja tarkoituserien työntäminen syrjään eli ”itsensä sammuttamiseksi” ymmärretty objektiivisuus kääntyy tarkoituseriään vastaan. Haasteena on päinvastoin tutkijan työn väistämätön poliittisuus eli se, että vastauksilla hänen kysymyksiinsä on yhteiskunnallisia seurauksia.

Proseminariohjeista kasvoi kirja, joka ilmestyi vuonna 1972 nimellä *Historian tutkimusprosessi*. Sen tehtävänä oli esitellä ne apuvälineet, joihin tukeutuen tutkija saattoi kontrolloida kahteen suuntaan vaikuttavaa yhteiskunnallista sidonnaisuuttaan. Tutkimustulosten seurausten ohella oli nimittäin otettava huomioon myös se vaikutus, joka kulloisellakin yhteiskunnallisella tilanteella oli tutkijan työhön.¹¹ Ratkaisumallia pidän edelleen kestäväenä. Mitä tahansa historian ilmiötä tai asiaintilaa voidaan tarkastella monista eri näkökulmista, joiden joukosta tutkija joutuu valitsemaan oman. Avainasemaan nousevat ne perustelut, jotka on esitetty näkökulman osoittaman kontekstin valinnalle.

9. Kouluaikaisen partioharrastuksen luonteesta ks. minulta minulta pyydetty 'Partio, nuori ja yhteiskunta' -kirjoitus, *Partiojohtaja* 2/1965. – Tätä kirjoitusta edeltävistä historiantutkijan yhteiskunnallista vastuuta koskevista käsityksistäni ks. Jorma Kalela (2002a) 'Tutkijan vapaus historiantutkimuksessa', teoksessa Sakari Karjalainen, Veikko Launis, Risto Pelkonen ja Juhani Pietarinen (toim.) *Tutkijan eettiset valinnat*. Helsinki: Gaudeamus ja Kalela (2002b) "Historia", *Työväentutkimus* 2002, 20–21.

10. Perusteellisemmin ks. Jorma Kalela (1998) 'Ammattiuran yksi välttämätön etappi', teoksessa Päiviö Tommila (toim.) *Miten meistä tuli historian tohtoreita*. Helsinki: SHS, 214–217

11. Jorma Kalela (1972) *Historian tutkimusprosessi. Metodinen opas oman ajan historiaa tutkiville*, Helsinki: Gaudeamus, erityisesti 11. Ks. myös Jorma Kalela (1975) 'Om "begränsningar" i historikerns engagemang i politiken', *Studier i historisk metode* 9, Oslo: Universitetsforlaget.

Tänään ratkaisumallini mahtuu alani valtavirtaan, mutta 1970-luvulla ennen muuta alan professorikunta torjui sen jyrkästi. Vaatimus tutkijan poliittisuuden kontrolloimisesta tulkittiin ovien avaamiseksi historian-tutkimuksen politisoitumiselle, ellei peräti sen politisoimiseksi. Vuodesta 1979 lähtien joutuinkin hankkimaan oman osuuteni perheemme toimeentulosta yliopistomaailman ulkopuolelta. Tätä lopputulosta olin toki edistänyt kyseenalaistamalla muitakin vakiintuneita ajatusmalleja kuin uskon objektiivisuuden mahdollisuuteen.

Lähestymistavan poliittisuus

Vuoden 1972 metodikirjassa aloitin objektiivisuusajatuksen kritiikin tarkastelemalla paljon pohdittua kysymystä siitä, ”mitä historia on”. Ruotsalaiseen Rolf Torstendahlisiin viitaten totesin historiantutkimuksen historian osoittavan, että ”kaikki vastaukset tuohon kysymykseen ovat itse asiassa olleet vastauksia kysymykseen, ’mikä on historiallisesti tärkeää’. Tuo ’tärkeys’ riittänee osoittamaan, ettei ongelmalle ole objektiivista, tutkijoiden mielipiteistä riippumatonta vastausta.”¹²

Korostin edelleen, että valitsemalla tietyn näkökulman historiantutkija osoittaa käytännön työssään, mitä pitää tärkeänä. Samalla päätös tarkastella tutkimuskohdetta juuri tuossa näkökulman osoittamassa kontekstissa rajaa hänen yleisönsä, sillä minkään tutkimusasetelman tuottama tieto ei tavoita kaikkia ihmisiä. Näissä väistämättömissä valinnoissa näkyy siten, miten tutkija on ymmärtänyt yhteiskunnallinen vastuunsa. Hän on määrittänyt oman paikkansa ja ottanut kantaa ratkaisujensa seurauksiin. Tutkijan valinnoista voidaan myös päätellä hänen näkemyksensä historiantutkimuksen yhteiskunnallisesta tehtävästä.

Omassa näkemyksessäni oli suomalaisen politiikan tärkein kysymys 1960-luvulla ulkopoliittikka ja sen historiaan kohdistui väitöskirjani. Halusin kyseenalaistaa ajattelutavan, jossa ratkaisumallit nähtiin ajankohtaisesta yhteiskunnallisesta tilanteesta riippumattomina. Suomen ja Ruotsin suhteita erittelemällä osoitin, ettei pohjoismainen yhteistyökään ole ollut mikään ylihistorial-

linen itsestäänselvyys. Tässä tarkoituksessa kehitin viitekehyksen, joka teki mahdolliseksi kahden maan ulkopoliittikan vertailun sekä perusratkaisujen että toimintaperiaatteiden tasolla. Ideoita sain yhdysvaltalaisista päätöksenteon tutkimuksen lähestymistavoista.¹³

Väitöskirjani lähestymistavalla halusin myös tuoda esiin diplomatian historian tutkimuksen rajoittuneisuuden. Samalla osoitin käytännössä, että opetuksessa korostamani käsitteellisen täsmällisyyden vaatimus oli hedelmällinen. Viitekeh്യkseni olikin myös tästä näkökulmasta tarkasteltuna historioitsijoiden tutkimuskäytännön kritiikkiä. Kielellisen epämääräisyyden vuoksi oli moni tärkeä tutkimustulos jäänyt vaille ansaitsemaansa huomiota ja usein oli tuloksena ollut tarpeettomia sekaannuksia.

Vuonna 1971 hyväksytyllä väitöskirjallani konkretisoin pyrkimystä ”tehdä selvä ero humanistisen tiedekunnan varsinaisiin historiantutkijoihin”, kuten politiikan tutkimuksen puolelle sittemmin siirtynyt Osmo Apunen on kuvannut yhteistä tavoitettamme.¹⁴ Halusimme osoittaa, että poliittisessa historiassa kyllä pystytään omaksumaan uusia lähestymistapoja. Suurissa historia-aineissa tehty tutkimus ei mielestämme kyennyt vastaamaan silloisen yhteiskuntamurroksen asettamiin haasteisiin, vaan loi kuvaa historiantutkimuksen sidonnaisuudesta nopeasti taakse jääviin poliittisiin olosuhteisiin.

Sosiologi Risto Alapuro on kiinnostavalla tavalla kuvannut, millaiseksi oma ja oppilaitteni, 1970-luvun nuorten tutkijoiden suuntautuminen kehittyi. Meille oli hänen mukaansa ominaista ”eräänlainen tietoinen makroteoreettinen ote”, jossa oli olennaista pyrkimys analyyttiseen ”haltuunottoon”. Tavoitteena oli ”sellainen kokonaiskuva, jossa on tietty dynamiikka, eri tasoja, vaikutussuhteita jne”. Meitä kiinnostivat Alapuron mukaan ”sellaiset teoreettiset ajatukset, jotka eivät olleet kaukana sosiologias-ta”.¹⁵ Alapuron tarkoittaman kaltainen tutkimusote ei kuitenkaan hallinnut tuolloista sosiologiaa ja siksi historiantutkijatkin saivat sieltä toisenkinlaisia vaikutteita. Esimerkistä käy Antero Heikkisen ja Heikki Ylikankaan vuonna 1971 julkaisema kirjoitus,

joka avasi historiantutkimuksen yhteiskunnallista luonnetta koskevan keskustelun.

Heikkinen ja Ylikangas esittivät ”singularisoivaksi” kutsumansa perinteisen tutkimuksen tilalle ”toista historiaa”. Sen tulisi osoittaa säännönmukaisuuksia ja kyetä siten muun muassa tukemaan päätöksentekijöitä. Osallistuin tähän keskusteluun kirjoituksella, jonka otsikkona oli ”Kenen hyödyksi kaksi historiaa?”. Mielestäni historian-tutkijoiden tehtävänä ei niinkään ollut etsiä säännönmukaisuuksia kuin osoittaa niiden muuttuvuus ja muutettavuus.¹⁶

Väittelyn ja metodikirjan valmistumisen vaiheessa syveni näkemykseni historian ja politiikan suhteesta kahdella tavalla. Tiedonintressini oli ensinnäkin muotoutunut habermasilaisittain emansipatoriseksi, kuten Pauli Kettunen on ”kahden historian” keskusteluun viitaten korostanut.¹⁷ ”Kenen hyödyksi” muistutti välttämättömyydestä konkretisoida tutkimustyön poliittiset seuraukset sekä tutkimuskohteiden että yleisön vallinnan osalta. Samalla se korosti tutkimustyöni toista uutta piirrettä eli politiikan alueen ymmärtämistä aiempaa laajemmaksi. Tältä osin olivat aloitteentekijöitä ne ruotsalaiset ja norjalaiset kollegat, joihin olin tutustunut historiantutkijoiden vuosittaisissa pohjoismaisissa metodikonferensseissa.

Politiikan ja talouden vuorovaikutus

Vuonna 1972 organisoin Suomen osuuden pohjoismaiseen tutkimusohjelmaan *Kris och krispolitik i Norden under mellankrigstiden*. Vastattavaksemme tuli kysymys siitä, miksi 1930-luvun lamasta ei täällä tullut hyvinvointivaltion muotoutumisen lähtökohtaa, kuten kävi naapurimaissa. Suomen Akatemian rahoituksen saanut hanke tunnettiin Pulaprojektina, mutta sen virallisena nimenä oli *Valtio ja talouselämä Suomessa 1918–1939*.¹⁸

Pulaprojektin myötä kävi selväksi, että suomalaisessa historiantutkimuksessa oli pidetty politiikka tiukasti erossa sosiaalisista suhteista ja taloudesta. Mitään huomiota ei ollut esimerkiksi kiinnitetty lapuanliikkeen ja 1930-luvun laman samanaikaisuuteen.

Tämänkaltaisia näkökohtia korostavasta kriittisestä sain myös palautetta poliittisen historian virantäyttäjien asiantuntija-arvioissa vuonna 1979. Ohitetuksi tuli monien muiden töittäni ohella *Pulapolitiikkaa* -tutkimus, jonka alaotsikkona oli *Valtion talous- ja sosiaalipolitiikka lamavuosina 1929–1933*. Sen todettiin kuuluvan talous- ja sosiaalhistorian, ei poliittisen historian alueelle. Poliitiikan sisältöjen ei toisin sanoen katsottu olevan politiikkaa.¹⁹

Pulaprojektista alkunsa saanut oma tutkimustyö laajeni 1800-luvun puolelle,²⁰ kun työskentelin 1970-luvun jälkipuoliskolla Oxfordin ja Greifswaldin yliopistoissa. Maailmansotien välisen ajan politiikkaa hallinneet piirteet osoittautuivat sen reformismin vastavaikutukseksi, joka oli ominainen vuoden 1905 suurlakon ja ensimmäisen maailmansodan puhkeamisen väliselle ajalle. Edus-

12. Kalela (1972) 13.

13. Jorma Kalela (1971) *Grannar på skilda vägar. Det finländsk-svenska samarbetet i den finländska och svenska utrikespolitiken. Historialliska studier* 84, Helsingfors; Suomen Historiallinen Seura, erityisesti luvut 0.2. ja 4.

14. Osmo Apunen (1984) *Tilinteko Kekkonen aikaan. Ulkopoliittinen valta ja vallankäyttö Suomessa*, Jyväskylä: Gummerus, 109.

15. Risto Alapuro (2002), ”Historiaa kaavan mukaan”. *Työväentutkimus* 2002, 18.

16. ”Kahden historian” keskustelusta ks. esim. Pekka Ahtiainen & Jukka Tervonen (1996) *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaisen historiankirjoitukseen*. Käsikirjoja 17:1. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 135–136.

17. Kettunen 2000, 20.

18. Jorma Kalela (1974) ”Staten och ekonomin i Finland 1918–1939. (Krisprojektet)”. *Historisk Tidskrift för Finland* 3/1974. Ks. myös Sven A. Nilsson, Karl-Gustaf Hildebrand & Bo Öhngren (toim.;1976) *Kris och krispolitik i Norden under mellankrigstiden, Nordiska historikermötet i Uppsala 1974, Mötesrapport*, Uppsala: Almqvist & Wicksell. ja Sven A. Nilsson, Karl-Gustaf Hildebrand & Bo Öhngren (toim.;1976) *Från medeltid till välfärdssambälle, Nordiska historikermötet i Uppsala 1974, Föredrag och mötesförhandlingar*, 17–48.

19. Tästä perusteellisemmin ks. Jorma Kalela (1979a) *Pyhitetyt ennakkokäsitykset. Tutkielma koulukuntaisuutensa kätkevästä historiantutkimuksen traditiosta*, Helsinki: Omakustanne, 42–58.

20. Seuraavista tutkimustuloksista perusteellisemmin ks. kirjoittamani luvut ”Miten Suomi syntyi?”, ”Yhteiskunnallinen kysymys’ ja porvarillinen reformismi”, ”Suomi ja eurooppalainen vallankumousvaihe” ja ”Hyvinvointivaltion rakentaminen” teoksessa Ville Pernaa & Mari K. Niemi (toim.; 2005) *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*, Helsinki: Edita.

kunta käsitteli silloin valmiiksi enemmän uudistuslakeja kuin ilmeisesti koskaan myöhemmin, ehkä 1960- ja 1970-luvun taitetta lukuun ottamatta. Tämä reformismi taas osoittautui sen 1800-luvun jälkipuoliskolle ominaisen, kansakuntaa rakentavan yhteiskuntapolitiikan osaksi, jota kuvaavat adverbittä ylhäältä ja ennalta. Säätyläistä pyrki saamaan kansan liikkeelle ennen kuin se itse lähtisi liikkeelle samalla, kun se tavoitteli luokkavastakohtien lieventämistä ennen kuin ne pääsisivät kärjistymään avoimeksi konfliktiksi.

Historian ja politiikan suhdetta ajatellen Pulaprojektin myötä alkaneessa tutkimustyössä oli merkittävintä huomion kiinnittyminen historian monikerroksisuuteen ja sitä ilmentävään eriaikaisuuteen. Vaikkapa politiikan ja talouden kehitys saattoi olla toisistaan suhteellisen riippumaton. Se oli asiointi, jota korostavia tutkimustuloksia eivät valtavirtaan kuuluneet kollegat hevin hyväksyneet – riippumatta siitä olivatko he suomalaisia tai Saksan Demokraattisen Tasavallan historiantutkijoita.

Politiikan ja talouden erityislaatuinen suhde 1800-luvun jälkipuoliskon Suomessa näkyi muun muassa siinä, että markkinavoimat vapautettiin Krimin sodan jälkeisenä uudistuskautena – ennen kuin maassa oikeastaan oli mitään markkinavoimia. Sama asetelma näkyi erityisen vahvana kahden vuoden 1918 kansalaissotaa edeltävänä vuosikymmenenä, jolloin yhteiskunnalliset epäkohdat jäivät korjaamatta – eduskunnan tässä korjaamisen tarkoituksessa loppuun saakka käsittelemistä uudistuslaeista huolimatta.

Tutkimustyölle ominaista jatkuvuutta dokumentoi hyvin tammikuussa 2005 julkaistettu teos *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*, joka on syntynyt turkulaisten poliittisen historian tutkijoiden yhteistyön tuloksena. Vasta tässä kirjassa sain tilaisuuden viedä edes alustavaan päätökseen juuri kuvaamani, Pulaprojektin myötä alkaneet tutkimushankkeet. Jatkuvuus ei kuitenkaan sulje pois eroavuuksia. Käsitteeni historian ja politiikan suhteesta 2000-luvun alussa poikkeaa monessa olennaisessa kohdassa ratkaisevasti kolme vuosikym-

mentä varhaisemmasta näkemyksestäni. Tämän eron selittämiseksi on vielä palattava 1970-luvulle.

Historia todellisuudessa

Pulaprojektin aikana paneuduin marxilaisuuteen, joka tarjosi hedelmällisen näkökulman ennen muuta talouden kansainvälisiin ehtoihin. Lähtökohdaksi tuli kapitalismin perusristiriita eli vastakohta luonteeltaan yhteiskunnallisen tuotannon ja tuotantovälineiden yksityisen omistuksen välillä. Yksityistä voitontavoittelua oli kansainvälisellä tasolla rajoitettu muun muassa suuryhtiöiden kartelleilla ja EEC:n ja EFTA:n kaltaisilla valtioiden välisillä järjestelyillä. Kansallisvaltioiden sisällä sama ristiriita luonteeltaan yhteiskunnallisen tuotannon ja yksityisen voitontavoittelun välillä oli johtanut valtion jatkuvasti laajenevaan puuttumiseen talouteen. Ajankohtaisin esimerkki oli tuolloin hyvinvointivaltion rakentaminen, mikä edusti sosiaalidemokratian tapaa lähestyä ristiriidan ratkaisua.

Hyvinvointivaltioon rinnastuvana kehityksen suuntana näin kansainvälisten suhteiden liennytyksen, jota ilmensi tuolloin parhaiten vuoden 1975 Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssi, ETYK. Se oli myönteinen seikka myös yhteiskuntajärjestelmien vastakohtien kannalta, mikä mielestäni hallitsi kylmän sodan asetelmia. Siksi oli kapitalismin ja sosialismin lähentymisen, niiden konvergenssin kannalta tärkeätä myös edistää idän ja lännen välistä taloudellista yhteistoimintaa. Suomen puolueettomuus tuki tätä kehitystä.²¹

Juuri kuvaamani ajattelutapa hallitsee vuonna 1976 ilmestynyttä teosta *Suomen työväenliikkeen historia*. Se syntyi Helsingin yliopiston poliittisen historian nuorten tutkijoiden yhteistyönä ja kuuluu sen keskeisiin arkkitehteihin. Muutama vuosi siten erittelin eräässä esitelmässä tuolle kirjalle ominaista näkemystä historian ja politiikan suhteesta. Siitä näkökulmasta ei ole kiinnostavaa niinkään kirjoittajien sosialistinen visio, vaan kirjaa hallitseva tapa ajatella ”historiaa”. Tuon ajattelutavan perustana oli nimittäin historia-alan ammattilaisten valtaosan silloinen, historian ja todelli-

suuden suhdetta koskeva konsensus – niin Suomessa ja kuin muuallakin.

Esitelmässä totesin, että teosta luonnehtii

”vahva usko siihen, että ’historia on meidän puolella’. Tässä ajattelutavassa historia ymmärretään historiaa tekevien ihmisten voimavaraksi ja siksi yksi kirjan tehtävistä oli lujittaa sitä yhteiskuntapolitiikan aloitetta, joka vasemmistolla vielä oli kirjaa kirjoitettaessa. Juuri historian tärkeyden vuoksi ei marxilaista historiaa myöskään saanut jättää kommunistien yksinoikeudeksi. Heidän tulkintansa ’historian kulusta’ oli determinismin ja volutarismin kestävä sekoitus ja sen seurauksena myös heidän politiikkansa virheellistä.”²²

Erityisesti vasemmistolaiset (mutta monet muutkin) tutkijat korostivat mielellään historian luonnetta sellaisena todellisuuden perusrakenteena, jonka jokin ryhmä tai luokka saattoi sanoa olevan ”meidän puolellamme”. Mitään erityisesti vasemmistolaisista ei sen sijaan ollut tavassa ajatella yhtä historiaa ja sen liikettä. Erilaisten näkemysten konsensusta kuvasivat jatkuvat kiistat historian sisällöstä: oliko se vaikkapa edistystä vai pelkkää kehitystä. Erimielisyydet koskivat siis historian liikkeen luonnetta, mutta eivät itse liikkeen olemassaoloa. Tämän ajattelutavan ovat historiantutkijat haudanneet 1980- ja 1990-luvulla, mutta kuvaa kyllä – vähin äänin.²³

Itse muutin käsitykseni ”historian kulusta” sen vuoksi, että jouduin ”kantapäähän kautta” pohtimaan, mitä historia itse asiassa on ja miten sitä syntyy. Jouduin 1980-luvulla kyseenalaistamaan monta muutakin historiaa koskevaa, itsestänselvyytenä pitämäni käsitystä. Jälkiviisaasti voisi sanoa, että uudenlainen ajattelutapani oli väistämättömän seuraus työympäristön muuttumisesta vuonna 1979. Sen taustasta on Pauli Kettunen tehnyt hyvän yhteenvedon. Tuolloin olivat täytettävänä ”Helsingin yliopiston poliittisen historian molemmat virat, professori ja apulaisprofessori ... Kalela ei edustanut sitä, mitä virantäytön lausunnonantajat halusivat historiantutkimuksen ja poliit-

tisen historian olevan. Hän siirtyi yliopistolta Pitkäsillan yli paperityöläisten ammattiliittoon.”²⁴

Historia-ammattilaisen työn oikeutus

Paperiliiton päätoimisena historiankirjoittajana sain itse suunnitella toimenkuvani. Liiton lehdessä kysyin retorisesti, ”mitä muuta tietä kuin käymällä vuoropuhelua oman väen kanssa voi historioitsija löytää juuri ne ongelmat, joiden selvittämiseen hänen ammattitaitoaan tarvitaan?” Olin toisin sanoen hylännyt sen historiantutkijan yhteiskunnallista vastuuta koskevan ajattelutavan, jonka varassa *Suomen työväenliikkeen historia* oli syntynyt. Silloin olimme antaneet vastauksia niihin kysymyksiin, jotka meidän mielestämme olivat tärkeitä työläisten kannalta. Nyt nostin avainasemaan historiaa tutkivat opintokerhot, jotka valitsisivat kohteensa laatimaani tutkimussuunnitelmaan sisältyvien tutkimustehtävien joukosta.²⁵ Mutta uusikaan ratkaisumallini ei ollut riittävän radikaali, näin voi jälkikäteen sanoa. Se ei toiminut, koska se perustui historia-ammattilaisten tavanomaiseen ajattelutapaan.

Ongelmana oli ajatus amatöörien harjoittamasta tutkimuksesta. Olin tosiasiallisesti rinnastanut hankkeeseen mukaan lähtevät liiton jäsenet tutkimustyön ammattilaisiin. En ollut myöskään oivaltanut, että kyse ei ollut vain historiasta, vaan jostain ”monin verroin suuremmasta asiasta” (så väldigt

21. Samansuuntaisista tulkinnoista ks. Pauli Kettunen (2002) ”Työväenliike”, *Työväentutkimus 2002*, 20–21 ja Risto Alapuro (2002), 18–19.

22. Jorma Kalela (2002b), 20–26.

23. Tunnettu englantilainen historiantutkija E. J. Hobsbawm on tässä omilla linjoillaan. Hänen mukaansa ”it is time to promote ... historical research into the evolution of human beings and their societies”. E. J. Hobsbawm (2004) ’Asking the Big Why Questions. History: a new age of reason.’ *Le Monde Diplomatique*, December 2004.

24. Kettunen (2000) 22.

25. Jorma Kalela (1979b) ’Paperiliiton historiahankkeesta’, *Paperiliitto 14.11.1979*. – Virikkeitä sain 1970-luvun lopun ruotsalaisesta sivistystoiminnasta, mihin oli perehtynyt tutkiessani Työväen Sivistysliiton historiaa vuosina 1977–79. Erityisen tärkeä oli vuoden 1977 Sundsvallin ABF-forumi, jonka teemana oli uutta luovan sivistystyön muodot.

mycket mer än historia), kuten ruotsalainen Gunnar Sillén huomautti julkisessa keskustelussamme. Siksi ei myöskään ollut itseltään selvää, että tutkivat kerhot tarvitsivat juuri historiantutkijoiden tukea. Sitä saattoivat aivan yhtä hyvin antaa ”taiteilijat, kirjailijat, pedagogit” tai muut ”hahmottamisen asiantuntijat”. Päällimmäisintä oli oman todellisuuskäsityksen rakentaminen.²⁶

Sillén arvosteli yhteiskunnallisen todellisuuden pilkkomista toisistaan erillisiksi osa-alueiksi, mutta hyväksyi näkemykseni kerhojen tuottaman tiedon luonteesta. Juuri historian poliittisuus vaatii ratkaisevan aseman antamista kestävän tiedon vaatimukselle. Kenen tahansa tietoa tuottavan on kyettävä tunnistamaan omat ennakkokäsityksensä, jotta kykenisi arvioimaan ja hallitsemaan niiden vaikutusta omaan työhönsä. Tulokset on myös perusteltava siten, että ne kestävät julkisen kritiikin. Päätely on tehtävä läpinäkyväksi. Toinkin alusta pitäen järjestelmällisesti julki käsitykseni siitä, ettei historiaa tutkittaessa voida tinkiä kestävän tiedon vaatimuksesta. Silti oma havaintoni yllätti muutaman vuoden kulu-
tua. Olin tullut rakentaneeksi historiaa tutkivien kerhojen vetäjille oman pro- ja laudatur-seminaarien sekä menetelmällisten erikoiskurssien järjestelmän.²⁷

Tärkein kokemus oli kuitenkin välttämättömyys ajatella tutkivien kerhojen toiminta ja liiton historiankirjoittajan tutkimustyö kahdeksi eri asiaksi. Ensi alkuun oli kyllä kyse käytännön välttämättömyydestä, riittävän vahvan motivaation varmistamisesta. Korostin, että oma tehtäväntoni ei mitenkään rajoittanut liiton jäsenten valinnanvapautta. Kerhot saivat itse päättää, mitä selvittävät ja mihin tarkoitukseen käyttivät tuottamansa tiedon. Tämä lähtökohta tuotti myös tulosta. Vuoden 1985 lopulla Paperiliitossa oli 40 tutkivaa opintokerhoa 33:ssa liiton kaikkiaan 74 ammattiosastosta. Omaa historiaansa ja perinnettään tutki siten yli 200 liiton jäsentä.²⁸

Suhteessa tutkiviin kerhoihin oma roolini supistui eritasoisilla kursseilla antamani ohjauksen ohella erilaisten palvelujen ja muun tuen välittämiseen liiton toimistosta. Opin vähitellen ajattelemaan, että historia-

ammattilaisen ja paperityöläisten harjoittamalla tutkimuksella oli erilainen yhteiskunnallinen tehtävä. Vaikka jälkimmäisten työ oli ”monessa suhteessa tutkimusta muistuttavaa toimintaa ... ja vaikka siihenkin voidaan soveltaa monia tieteellistä työtä koskevia normeja”, sitä arvioitaessa oli aina oltava ”päällimmäisenä tuon toiminnan merkitys sitä toteuttaville ihmisille”. Saman johtopäätöksen toinen puoli on, että historiantutkijan ammatti on vahvasti perusteltu.²⁹

Uudenlainen tapa ajatella historiantutkijan ammatin oikeutusta tuotti aiemmasta poikkeavan näkemyksen sekä historian sisällöstä että historiantutkijan vastuusta. Tutkivien kerhojen työ käynnisti näiden kahden toisiinsa liittyvän kysymyksen osalta edelleen jatkuvan uudelleenarvioinnin prosessin. Mistä me oikeastaan puhumme, kun me puhumme historiasta? Mitä vaatimuksia historiantutkijalle asettaa se, että hänen ammatinsa saama yhteiskunnallinen tunnustus tekee hänestä vallankäyttäjän?

Mitä historia oikeastaan on?³⁰

Paperityöläiset perustivat tutkivia opintokerhoja siksi, että saivat paneutua siihen, mikä oli heidän omassa näkemyksessään heidän omaa historiaansa. Heille oli uutta, ettei historia rajoittunutkaan siihen, mitä koulussa opetettiin. Heille itselleen tärkeät asiat olivat historiaa siinä, missä vallanpitäjien toimintakin. Yhteiskunnan muuttumista saattoi pohtia myös ottamalla lähtökohdaksi omat kokemukset. Vaikka olin itse korostanut juuri näitä seikkoja, kerhojen valinnat olivat itselleni yllätys.

Järjestötoiminnan vaiheet kiinnostivat vain noin viidettä osaa, vaikka osallistujien valtaenemmistö oli ammattiyhdistysaktiiveja. Puolet halusi tutkia työn ulkopuolisen elämänalueen kehittymistä ja kolmannes työn muuttumista. Nämä aihealueet pakottivat kysymään, kuka päättää mikä historiassa on tärkeitä. Me ammattilaisetko? Ja edelleen: mitä historiaan kuuluu? Onko niiden ihmisten käsitys historiasta ”väärä”, joille me alan ammattilaiset olimme jättäneet vain tutkimuskohteen ja valmiiden tutkimusten lukijan roolit?

Itselleni oli yllätys myös, että valokuva- näyttelyn rakentaminen oli kerhoille luontevin tapa välittää tietoa. Eri puolilla Suomessa järjestettyihin 24 historianäyttelyyn kävi tutustumassa arviolta 30 000 ihmistä. Paperiliiton kerhot tuottivat myös näytelmiä, kavalkadeja, video-ohjelmia, puhekuoro- ja musiikkiryhmäproduktiota sekä yhden äänilevyn. Tuloksena oli toki myös kirjoja ja artikkeleita, mutta niillä ei ollut mitään etuoikeutettua asemaa. Oli vaikea välttää sitä johtopäätöstä, että me ammattilaiset olemme tarpeettomasti rajanneet vaikuttamisen mahdollisuuksiamme pitämällä kiinni alamme tavanomaisista esitystavoista.

Vielä syvällisempään pohdintaan johti kysymys siitä, mihin historiaa itse asiassa tarvitaan. Mikä on historian tarkoitus? Tutkivien kerhojen tavat julkistaa tuottamansa tieto toivat mieleen Gunnar Sillénin ajatukset todellisuuden hahmottamisesta. Tarkoitiko se todella historiantutkimuksen osalta ”koettavissa olevien tilanteiden” (upplevbara situationer) esittämistä ja historian tekemistä eläväksi?³¹ Nämä hyvin perustellut tavoitteet asettavat esitystavalle melkoisia vaatimuksia. Siinä on samanaikaisesti myös täytettävä vaatimus päättelyn läpinäkyvyydestä.

Historia alkoi yhä enemmän näyttää erilaisille ilmiöille annetuilta merkityksiltä ja historiantutkimus näiden merkitysten kestävyden arvioimiselta. Historian aika oli hyvä esimerkki. Voitiinko ajatella, että historia on ”meidän puolellamme”? Oliko ylipäätään perusteltua ajatella, että historialla oli ihmisten ulottumattomissa oleva kulkunsa? Koko ajatus yhdestä historiasta ja sen liikkeestä alkoi lähestyä myyttisten merkitysten antamista historialle. Se näytti joka tapauksessa käytännön tutkimustyön kannalta arveluttavalta oletukselta ja juuri siksi sen pohtiminen oli paras siirtää filosofien tehtäväksi.

Historian sisältöä koskeviin pohdintoihin toi oman ulottuvuutensa myös historian ja perinteen erottelun paljastuminen tutkijoiden väliseksi sopimukseksi. Paperityöläisille historia ja perinne olivat yksi kokonaisuus. Ajattelamisen aiheita antoi myös se seikka, että historiantutkijoiden mahdollisimman

epäluotettavana lähteenä pitämä muistitieto oli paperityöläisille yhtä itsestään selvä historian kirjoittamisen lähde kuin arkistoasiakirja. Tämän kokemuksen merkitystä alleviivasi samaan aikaan, 1980-luvulla kansainvälisen läpimurtonsa tehnyt muistitiedon tutkimus, *oral history*. Tuloksena oli näkemys siitä, että historia välittyi yhteiskunnassa myös perinteenä. Se puolestaan antoi aiheen uudelle kysymykselle. Mitä seurauksia oli sillä, että historiantutkijat olivat ohittaneet sen historian muutkin muodot, joka oli edeltänyt erityisen historiaan keskittyneen tieteenalan syntyä 1700- ja 1800-luvun taitteen vaiheessa?

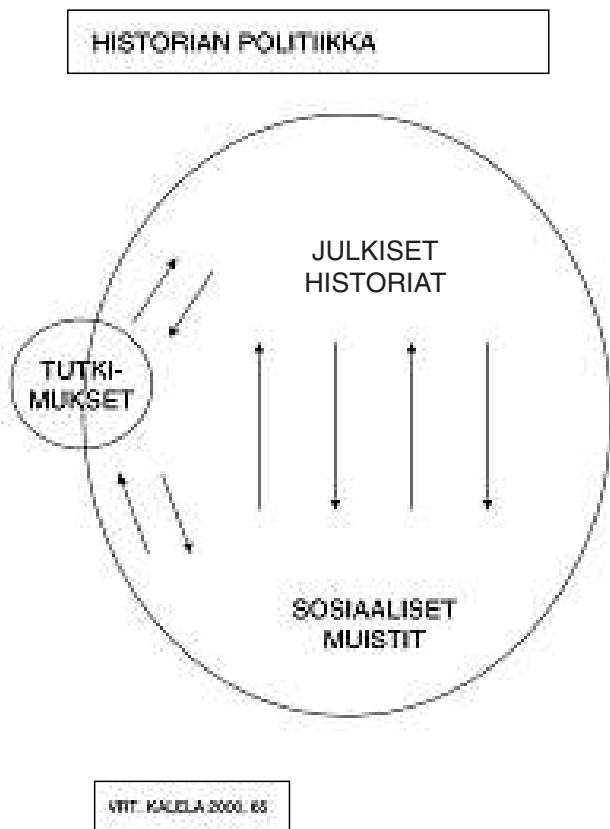
26. Gunnar Sillén (1982) 'Problematisera inte historien – gör den levande istället!' ja oma vastaukseni (Kalela 1982c) siihen 'Om betydelsen av att kunna gestalta helheten – och att kunna handla sjäv', *Meddelande från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek* 23 (3/1982), 24–29 ja 30–31. Näitä kirjoituksia edelsi saman aikakauskirjan numerossa 21 (1/1982) artikkelini (Kalela 1982a) 'Barfotaforskning i Sverige och Finland. Opposition gentemot etablerad historieforskning utanför "vetenskapen"' ja (Kalela 1982b) 'Historia och facklig kamp. Det finländska Pappersarbetarförbundets historieprojekt', 20–25 ja 25–27.

27. Jorma Kalela (1980) *Historiaa opintokerhossa. Aineistoa Paperiliiton historiahankkeesta ja sen ympäriltä*, (moniste, Paperiliitto 8.9.1980), Jorma Kalela (1983a) 'Några synpunkter på arbetarnas egen historieforskning', Birgitte Wählin & Björn Qviller (toim.) *Usynlig historia. Studier i historisk metode XVII*. Oslo: Universitetsforlaget sekä Jorma Kalela (1986) *Näkökulmia tulevaisuuteen. Paperiliiton historia 1944–1986*, Helsinki: Paperiliitto, 13.

28. Kalela (1986) 8–42 (erityisesti 11–15) on perusteellisin esitys historiahankkeesta ja sen konteksteista.

29. Lainaus Jorma Kalela (1983b) 'Ihmiset kirjoittavat oman historiansa – Paperiliiton historiahanke' *Tiede & Edistys* 3/83, 27. – Tässä on syytä korostaa Paperiliiton historiahankkeen poikkeuksellisuutta; harvalla järjestöllä on mahdollisuus sijoittaa tällaiseen hankkeeseen yhtä suuria taloudellisia ja koulutuksellisia resursseja.

30. Kirjoitukseni tämän luvun teemoja olen käsitellyt perusteellisemmin artikkelissa "Muistitiedon näkökulma historiaan", joka ilmestyy vuonna 2006 Outi Fingerroosin, Riina Haanpään, Anne Heimon & Ulla-Maija Peltosen toimittamassa teoksessa *Muistitieto – Metodologisia kysymyksiä*. Ks. myös Kalela (2000), luku 1. 31. Sillénin alaviitteessä 26 mainittu kirjoitus tavallaan tiivistää historian tarkoituksen osalta ruotsalaisten opintokerhotutkimuksen oppaiden konsensuksen. Ks. Gunnar Sillén (1977) *Stiga vi mot ljuset. Om dokumentation av industri- och arbetarminnen*, Stockholm: Raben & Sjögren, Sven Lindqvist (1978) *Gräv där du står. Hur man utforskar ett jobb*, Stockholm: Bonniers sekä Eva Karlsson och Anne-Marie Lindgren (1980) *Att arbeta i cirkel med föreningshistoria*, Stockholm: Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek.

Historiantutkijoilla oli joka tapauksessa erityinen näkemyksensä historiasta. Siksi oli kysyttävä, mikä oli meidän tutkijoiden ”oikeana” pitämämme ja ihmisten omasta elinympäristöstä välittyvän historian suhde. Oliko historioita monia ja jos oli, mikä oli niiden suhde toisiinsa? Historiaan sisältyvä poliittisuus oli saanut uuden, nyt alan ammattilaisten valtaa koskevan ulottuvuuden. Tämä johtopäätös vahvistui, kun osoittautui, että maallikot olivat tutkineet eri tavoin ”omaa historiaansa” kaikissa kehittyneissä teollisuusmaissa 1970-luvun loppupuolelta alkaen. Muiden kuin alan akateemisten edustajien harjoittama historiantutkimus ei siten ollut mikään ruotsalainen ja suomalainen erityisyys. Yhteistä näille hankkeille oli oppositio sitä vahvaa holhoamisen ja mestaroimisen tendenssiä kohtaan, joka sisältyi historiantutkijoiden ammattikunnan esittämään historiaan.

Historian politiikka

Historian sisältöä koskevat kysymykset käynnistivät omaa ammattia koskevan uudelleenarvioinnin prosessin, jonka ensimmäisenä yhteenvetona oli vuonna 2000 ilmestynyt *Historiantutkimus ja historia* -ni-

minen yliopistollinen oppikirja. Siinä keskityin historiantutkijoiden perinteisiin tietoteoreettisiin ongelmiin. Tällä hetkellä on työn alla historian politiikkaa käsittelevä tutkimus, jonka työnimenä on *Historian and the Politics of History*. Oheinen kuva havainnollistaa näiden kahden teoksen suhdetta. Edellisessä käsitelin historiantutkijan työtä tieteenalan (pieni ympyrä) sisällä siinä, missä jälkimmäisen kohteena on tieteenalan suhde muihin historiantutkimuksen muotoihin (suuri ympyrä).³²

Vuonna 1986 loppuun saatetun Paperiliiton historiahankkeen myötä tulin siihen johtopäätökseen, että historiantutkijat olivat unohtaneet oman työnsä ominaislaadun yhtenä tapana esittää historiaa ja keskittyneet historiantutkimuksen erityisyyteen tieteenalana. Ohitetuksi tullutta historiaa edustaa kuvan suuri ympyrä. Sosiaaliset muistit viittaavat niihin perinteen sisältämiin normeihin, jotka säätelevät erilaisissa yhteisöissä vaikkapa sitä, mikä on tärkeää muistaa ja mistä tulee vaieta. Julkiset tarinat ovat aivan yhtä normatiivisia ja vaikuttavat aivan yhtä vahvasti ajatteluunne. Niitä ovat vaikkapa erilaiset muistomerkit, poliitikkojen perustelut, koulukirjat, historialliset romaanit, tv-dokumentit jne. *Historiantutkimuksella* on todella monia lajityyppejä, joista *historiantutkimus* on vain yksi.

Kuvan otsikon käsite *historian politiikka* on vakiintunut omiin kirjoituksiini vasta vuonna 2004, mutta sen perustana oleva ajatus tutkijan kahteen suuntaan vaikuttavasta sidonnaisuudesta oli valmiina jo 1970-luvun alussa. Korostin muun muassa, että tutkija kritisoi aina työssään sellaisia tulkin-toja, jotka ovat joillekin ihmisille tärkeitä historian esityksiä. Näin ajatellun historian poliittisuuden on Pauli Kettunen kiteyttänyt sattuvasti: ”Historiallinen tieto, oli se uskomuksia tai tutkimuksen perusteltuja käsityksiä, avaa tai sulkee, laajentaa tai kaventaa inhimillisen toiminnan näköaloja.”³³ Historiantutkijalla taas on yhteiskunnallinen vastuunsa, koska hänen työnsä vaikuttaa ihmisten toimintaan. *Historiantutkimus ja historia* -teoksen tehtävänä oli pohtia tämän asetelman historiantutkijan työlle asettamia tietoteoreettisia vaatimuksia.

Työn alla olevan *Historian and the Politics of History* -teokseni painopiste on historian politiikassa, minkä ulkopuolelle yksikään historiantutkija ei voi jäädä, vaikka haluaisi. Hänen työnsä osallistuu aina historian erilaisten esitysten väliseen jatkuvaan vuorovaikutukseen ja niiden kilpailuun hegemoniasta. Mitä historiantutkijan kannalta tarkoittaa se, että historian politiikkaa hallitsevat julkiset tarinat ja sosiaaliset muistit? Miten historiantutkijan on ajateltava tutkimustyötään suhteessa muihin kuin historia-alan ammattilaisten tuottamiin historioihin? Mitä seuraa siitä, että jokainen yksittäinen tutkimus osallistuu moneen keskusteluun ja sijoittuu muutoinkin moneen eri kontekstiin? Vaatiiko se seikka erityistä ajattelua, että tutkijan yleisöt vaihtuvat tutkimustehtävien mukaan? Jne.

Historiaa on *kirjoitettu* ja tullaan mitä ilmeisimmin kirjoittamaan niin kauan kuin ihmiskunta on olemassa, mutta *historiantutkimus* on vain parin sadan vuoden ikäinen ilmiö. Julkisia historioita, sosiaalisia muisteja ja historiantutkimusta esittävä kuva onkin vain pysäytetty esitys tuosta alati jatkuvasta *historian yhteiskunnallisen kirjoittamisen prosessista*. Kun halutaan puhua tämän prosessin dynamiikasta, kuvan nuolista tietyssä yhteiskunnallisessa tilanteessa, on mielestäni perusteltua käyttää käsitettä *historian politiikka*. Vastaavasti *historiakulttuuri* viittaisi saman tilanteen eri elementtien muodostamaan kokonaisuuteen tai rakenteeseen, Hannu Salmea lainatakseni, niihin eri ”tapoihin, joilla historia näyttäytyy nykyisyydessä”.³⁴

Juuri esitellyt käsitteet välittävät tämänhetkisen näkemykseni historiaan ja historiantutkimukseen sisältyvästä politiikasta. Paperiliiton historiahankkeen tuottamat kokemukset muuttivat kuitenkin myös politiikka-käsitykseni. Uuden näkemyksen hahmottamista ohjasi jo 1960-luvulla omaksumani ajatus, että historiantutkijan tehtäviin kuuluu yleisön kriittisen toimintakyvyn lisääminen. Hänen on muun muassa osoitettava, mikä kussakin yhteiskunnallisessa tilanteessa on aikansa elänyttä ja mikä edelleen pätevää. Oxfordissa marraskuussa 1991 pitämäni esitelmän otsikkona oli (suomen-

nettuna) ”Historiankirjoitus, valta ja perinteisen vasemmiston loppu” ja siinä jätin julkisesti jäähyväiset työväenliikkeelle. Kipeää tehnyt työväenliikkeestä luopumisen prosessi oli käynnistynyt hitaasti, mutta oli jo pitkällä, kun ihmiset alkoivat syksyllä 1989 kävellä kommunistien rakentamien järjestelmien yli Euroopan itälaidalla.³⁵

Historia politiikassa

Vuonna 1986 ilmestynyt jälkimmäinen Paperiliitto-tutkimukseni, *Näkökulmia tulevaisuuteen* keskittyi suomalaisessa yhteiskunnassa kahtena edellisenä vuosikymmenenä tapahtuneen murroksen seurausten erittelyyn. Säädynmukainen eläminen oli päätynyt, mutta sen vaatimia johtopäätöksiä eivät työväenjärjestöt olleet tehneet. Ne eivät olleet huomanneet, että sana työläinen oli itse asiassa kadonnut arkisesta suomenkielestä ja että sen paikan olivat ottaneet toisistaan riippumattomat ilmaisut palkansaaja ja kuluttaja.³⁶

Suomesta oli kadonnut se 1900-luvun alussa uudet muodot saanut säätyjärjestelmä, jossa tuotannollinen asema oli ottanut syntyperälle aiemmin kuluneen paikan. Nyt eivät tulolähde ja elämäntapa enää ehdollistaneet toisiaan. Työläisenkään ei enää tarvinnut olla työläinen työn ulkopuolella, mutta juuri sitä vasemmisto itse asiassa edellytti häneltä. ”Valistuneen työläisen imperiaalismi” kiteytti keskeisen tutkimustulokseni. Tarkoitin tällä ilmaisulla palkkatyöläisten poliittista holhoamista, mitä perusteltiin

32. Työn alla olevan teoksen alustavana esittelyä ks. Jorma Kalela (2004), ”Politics of History and History Politics. Some conceptual suggestions as to political aspects of history”. Teoksessa J. Valenius (toim.), *Ajan-kohhta. Poliittisen historian vuosikirja 2004*. Helsingin ja Turun yliopistot: Poliittinen historia.

33. ”Historian poliittisuus ja kansallinen katse”, *Historiallinen Aikakauskirja 1/2003*, 9.

34. Hannu Salmi (2001) ”Menneisyyskokemuksesta hyödykkeisiin – historiakulttuurin muodot”, teoksessa Jorma Kalela & Ilari Lindroos (toim.), *Jokapäiväinen historia. Tietolipas 177*. Helsinki: SKS, lainaus 137.

35. History-writing, power and the end of the traditional left”, esitelmä History Workshop 25. Oxford 8.–10.11.1991.

36. Kalela (1986) ohella ks. Jorma Kalela (1988) *Työväen perinteisen elämäntavan mureneminen ja joukkoviestintä, Yleisradion suunnittelu- ja tutkimusosasto, sarja B 7/1988*, Helsinki: Oy Yleisradio Ab, 56–58.

”työväenehtoisuudella” ja mistä sosiaalidemokraateilla ja kansandemokraateilla oli omat versionsa. Historian julkiset esitykset olivat keskeinen osa tätä vallankäyttöä.³⁷

Juuri julkisuudesta välittyvän historian luonne osoittautui tutkivien opintokerhojen menestyksen selitykseksi. Kerhoissa sai tilaisuuden pohtia yhteiskunnan eri puolien muuttumista ottamalla lähtökohdaksi omat kokemukset. Tämä tulkinta on 1980-luvun lopulta alkaen ohjannut tutkimustyötäni. Tarkastelujeni keskeisenä kohteena ovat olleet kansalaisen mahdollisuudet suhteuttaa oma elämäntilanteensa politiikaksi ymmärrettyihin prosesseihin ja niihin liittyviin instituutioihin. Tuloksena on ollut, että olen jo muutaman vuoden ajan puhunut ”perinteisen politiikan lopusta”.³⁸

Kaikki puolueet pitävät kiinni ajatus- ja toimintamallista, jossa juuri poliittisten järjestöjen tehtävä on osoittaa jäsenten ja kannattajien esiin tuomien epäkohtien luonne. Se on poliittista kasvatusta, jonka kansalaiset alkoivat viimeistään 1980-luvulla kokea holhoukseksi. Tämä reaktio ei estänyt heidän elämänsä muuttumista samaan aikaan ”toisten” ohjaamaksi tavallaan huomaamatta. Käyttäytymis- ja kulutustottumuksia ohjaileva kaupallinen toiminta sai aiempaa olennaisesti suuremman merkityksen, koska toimeentulosta oli tullut itse asiassa jännöksettömästi markkinavälitteistä. Kaikki hyödykkeethän oli hankittava erilaisilta markkinoilta.³⁹

Tätä kirjoittaessani olemme jo pari vuosikymmentä eläneet yhteiskunnassa, jota hallitseva ajattelutapa toteuttaa vahvemman oikeutta. Sen mukaan hyvä toteutuu ihmisten välisen kilpailun kautta. Näin syntyneen ja kulutustavoissa selkeimmin näkyvän uuden yhteiskunnallisen eriarvoisuuden poistamisen edelle asettavat suomalaiset poliittiset toimijat maan kansainvälisen kilpailukyyn turvaamisen.⁴⁰

Historia-ammattilaisen työllä on oikeutuksensa, mutta se ei salli tutkimuksen tekemistä pelkästään tutkimuksen itsensä vuoksi. Tänäpäin voi kysyä, olemmeko me historia-ammattilaiset pyrkinneet edistämään yleisöjemme kriittistä toimintakykyä ottamalla kantaa nykyistä maailmaamme luon-

nehtivaan käsitteelliseen epävarmuuteen. Olemmeko selvittäneet, mitkä jokapäiväisessä toiminnassa käyttämämme käsitteet vielä kuvaavat pätevästi sitä maailmaa, jossa me elämme? Samalla tavoin voi kysyä, olemmeko tosiasiallisesti hyväksyneet paluun historian väistämättömän kulun ajatusmalliin. Tällä tarkoitan tietysti poliittisten ratkaisujen perustelemista globalisaatiolla.⁴¹

”Tutkijan oman jutun” kolme tasoa

Nykyiset tutkimuskysymykseni ovat toisenlaisia kuin ne, jotka olivat itselleni tärkeitä runsaat neljä vuosikymmentä sitten. Suomen asema globalisoituneessa maailmassa on esimerkiksi tavallaan syrjäyttänyt kaksi aiemmin toisistaan erillisinä käsittelemääni teemaa: ulkopoliittikan historiallisuus ja yhteiskuntapolitiikan lähtökohdat talouden ja politiikan vuorovaikutuksessa. En myöskään enää ajattele historian ja politiikan

37. Kalela (1986) 180–184, Kalela (1988) ja Jorma Kalela (1989b): ”Yhteiskunnan muutos, yhteiskuntamoraali ja sivistystyö”, teoksessa Pasi Ojala (toim.) *Yhteiskunta, elämäntapa ja työväen sivistystyö. Seminaariraportti*. Tampere: Sos.dem. Väinö Voionmaa -seura, TSL:n Pohjois-Hämeen piiri, TSL:n Tampereen opintojärjestö ja Voionmaan opisto.

38. Kalela (1986) 113–119, Jorma Kalela (1989a) *Työtömyys 1900-luvun suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa*, Helsinki: Työvoimaministeriö, luku 7., Jorma Kalela (1990a) ”Kansalaiset, poliittinen järjestelmä ja yhteiskuntamoraali”, *Tiedepolitiikka 2/1990* sekä luku ”Perinteisen politiikan loppu” teoksessa Pernaa & Niemi (toim.; 2005).

39. Pauli Kettunen (1987) *Vuoden 1906 Suomi, vuoden 1918 Suomi, Nyky-Suomi*, teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.), *Kansa liikkeessä*, Helsinki: Kirjayhtymä sekä Kalela (1988) ja Jorma Kalela (1990b) ”Ammattiyhdistysliike – järjestäytyneitä markkinavoimia vai osa uutta vasemmistoa?”, teoksessa Risto Kolonen & Kalevi Suomela (toim.) *Uusi Eurooppa – haaste vasemmistolle*. Helsinki: Tammi.

40. Luvut ”Perinteisen politiikan loppu” ja ”Suomi ja globalisaatio” teoksessa Pernaa & Niemi (toim.; 2005).

41. Ihmisten ulottumattomissa olevan historian kulun näkökulma korostui siinä johtamassani yhteistyössä, joka tapahtui neljän eri aloille sijoittuvan tutkimusprojektin kesken Suomen Akatemian 1990-luvun lamaan kohdistuneen tutkimusohjelman puitteissa. Meidän ns. lamakonsortiomme työn yhtenä tuloksena oli vuonna 2003 ilmestynyt teos *Lamakirja* (toimittaneet Helena Blomberg, Matti Hannikainen ja Pauli Kettunen; Turku: Kirja-Aurora). Toimittajien kirjan johdantoartikkeliin valitsema teema, ”Lamafatalismin historiallinen ja vertaileva kritiikki” on tärkeä ja sen toteutus oivallinen.

suhdetta niinkään *historian poliittisuutena* kuin *historian politiikan* historiantutkijalle asettamana haasteena.

Toisaalta tutkimuskysymyksissäni on yhtäläisyyksiäkin ja juuri neidän muodostavat sen eri tutkimusasetelmiin sisältyvän kokonaisuuden, jonka luonnostelu on kirjoitukseni varsinainen tehtävä. Näitä ajattelun ehtoja ja todellisuutta koskevia oletuksia olen kutsunut paremman termin puuttuessa ”tutkijan omaksi jutuksi”. Se on tutkimustilanteesta riippumaton tutkijan paikan ulottuvuus siinä, missä kulloinkin tutkimustehtävä konkretisoi hänen suhteensa omaan yhteiskuntaansa ja tieteellisen tutkimuksen traditioihin. Näitä kolmea ulottuvuutta erittelemällä tutkija voi tunnistaa oman paikansa, mikä on tutkimustyön ohjaamisen ja hallitsemisen välttämätön edellytys. Oman paikan tekeminen näkyväksi puolestaan antaa yleisölle mahdollisuuden punnita tutkijan tuottaman tiedon kestävyttä ja haastaa sen arvioimaan tuon tiedon hedelmällisyyttä ja siihen sisältyvää sanomaa.⁴²

Kun tarkastellaan kulloistakin tutkimustehtävää edeltäviä ja sitä rajaavia yksittäisen tutkijan ajattelun ehtoja tai hänen oletuksiaan, näyttää perustellulta erottaa toisistaan kolme eri tasoa. Ensiksi on kysymys todellisuuden luonteeseen ja sen rakentamiseen liittyvistä ns. ontologisista sitoumuksista ja toiseksi tutkijan työtä ohjaavista yhteiskuntaa koskevista moraalikäsitteistä, hänen eettisistä periaatteistaan. Kolmannen tason muodostavat sitten tieteellisen tutkimuksen luonnetta koskevat käsitykset.

Ontologiset sitoumukset

Ontologisilla sitoumuksilla tarkoitetaan todellisuuden luonnetta ja sen rakennetta koskevia käsityksiä. Ne ovat itse asiassa vastauksia kysymykseen ”mitä on olemassa?”. Nämä oletukset ovat sillä tavoin vakaita, että vaikkapa käytettävissä olevan tiedon radikaalikaan muuttuminen ei välttämättä vaikuta niihin. Omalla kohdallani tapahtui tällä tasolla kuitenkin 1980-luvun aikana kaksi merkittävää muutosta.

Luovuin ensinnäkin historian liikettä, sen kulkua koskevasta ajatuksesta. Tai täsmällisemmin ilmaistuna: siirsin kysymyksen tä-

män oletuksen kestävyydestä filosofien reiviirille, koska sen vaikutus käytännön tutkimustyön näytty pulmalliselta. Yksiselitteisemmin sen sijaan hylkäsin toisen aikanaan keskeisen ontologisen sitoumukseni. Oli mitä ilmeisintä, että yhteiskuntajärjestelmien vastakohta oli juuri sellainen historian ”suuri kertomus”, joiden kestävämyyden arvoittelulla ns. postmodernistit herkuttelivat 1980- ja 1990-luvun taitteessa.

Toisaalta on niin, että 1970-luvulla osaksi oman tutkimustyöni lähtökohtia tullut, ehkä paremminkin Friedrich Engelsin kuin Karl Marxin esityksiin perustuva ajatus tuotannon jatkuvasta yhteiskunnallistumisesta on sittemmin vain voimistunut. Siinä on kysymys neljän tekijän yhteisvaikutuksesta, joka on niin 1700-luvun jälkipuoliskolla alkaneen teollisen vallankumouksen kuin 1900- ja 2000-luvun taitteen maailmaa kuvaavan globalisaationkin taustalla. Toisiaan ehdollistavat tuotantovoimien kehitys, yhteiskunnallisen työnjaon syveneminen, tuotannon ja pääoman keskittyminen sekä markkinoiden laajeneminen eivät silti muodosta mitään politiikkaa jäännöksittä määräävää mekanismia. Globalisaatiosta voi esimerkiksi käyttää vuolaan virran metaforaa korostaakseen, että kyse on politiikan kohteesta.⁴³

Jos ontologiset sitoumukset ajattelee tutkijan maailmankuvan osaksi, mikä mielestäni on perusteltua, havaitsee keskeisen ”tutkijan omaan juttuun” liittyvän ongelman. Kysymys on sellaisista tutkimustyötä ohjaavista käsityksistä, joita ei useinkaan ole mielekästä lausua julki. Silti tutkijan kannattaa tehdä tällaiset lähtökohdat selväksi itselleen. Jos hän on vielä laatinut tekstinsä sillä tavoin läpinäkyviksi, että lukijalla on mahdollisuus päätellä hänen todellisuutta koskevat oletuksensa, hänellä on myös oikeus odottaa oikeudenmukaista vastaanottoa. Samat suositukset pätevät tutkijan yhteiskuntaa koskeviin käsityksiin.

42. Tutkijan omaan paikkaan liittyvää problematiikkaa käsittelen perusteellisemmin työn alla olevassa kirjoituksessani *Writing oneself into one's own work*. Ks. myös Kalela (2004).

43. Ks. kirjoitukseni teoksessa Perna & Niemi (toim.; 2005), erityisesti 16–19 ja 273–277.

Yhteiskuntaa koskevat moraalikäsitteet

Kulloiseenkin tutkimustehtävään sisältyvän oman paikan tunnistamisen avaimena ovat omat intentiot. Miksi haluan osoittaa, että ”toisin kuin väitetään tai uskotaan, ...”? Vastauksen etsimisen keskeinen lähtökohta on tutkimusasetelman suhteuttaminen historian politiikan ajankohtaiseen tilanteeseen, mikä konkretisoi ne monet kontekstit, jotka valituksi tulleella tutkimustehtävällä on. Näiden yhtymäkohtien selvittämisen ohella kannattaa tutkijan silti pohtia odotettavissa olevien tulosten merkityksiä myös kysymällä, vastaavatko ne hänen omia käsityksiään yhteiskuntamoraalista.

Omat eettiset periaatteeni eivät oikeastaan ole muuttuneet, vaan paremminkin syventyneet 46 vuoden takaisen kouluaikeen jälkeen. Keskeisin niistä on vaatimus historiantutkijan työn oikeutuksena olevan yhteiskunnallisen vastuun tiedostamisesta. Tutkijan on tuotettava välineitä, jotka auttavat ihmisiä ymmärtämään maailmaa historian avulla ja näin osoitettava, miten he voivat saada otteen elämänsä puitteista. Mutta näin toimiessaan tutkija ei saa tinkiä toisesta eettisestä periaatteesta, joka edellyttää oikeuden tekemistä tutkimuksen kohteena oleville ihmisille. Hänen on toki pyrittävä tavoittamaan näiden ihmisten ajatusten ja toiminnan ”takana” olleet tekijät, mutta se ei saa tapahtua sivuuttamalla heidän oma itseyttänsä. Historiantutkijan ammattitaidon mitta on kyky selvittää niistä ristiriidoista, joita synnyttävät näistä kahdesta eettisestä periaatteesta seuraavat erilaiset vaatimukset.⁴⁴

Ihmisen omaa elämistään koskeva itsemäärääminen on myös ollut itselleni tavoite, jonka toteutumista historiantutkijan on edistettävä. Hänen ei silti tule tyytyä osoittamaan yhteiskunnan muuttuvuus ja muutettavuus. Historiantutkijan tehtävänä on myös selvittää, miten ihmisten elämää kahlitsevat pakot ovat syntyneet ja miten ne vaikuttavat. Kolmanneksi hänen on pyrittävä yleisönsä kriittisen toimintakyvyn lisäämiseen. On sekä osoitettava, mikä kulloisessakin historiallisessa tilanteessa on aikansa elänyttä ja mikä kestävä, että näytettävä, mihin tuon tilanteen elementteihin si-

sältyy kulloisenkin yleisön kannalta myönteisiä mahdollisuuksia.

Tieteellistä tutkimusta koskevat käsitykset

Rajatuksi tulleen tutkimustehtävän suhteuttaminen tieteellisen tutkimuksen traditioihin tarjoaa tutkijalle toisenlaisen tien määrittää omaa paikkaa kuin historian politiikan ajankohtainen tilanne. Siinäkin kannattaa edetä kahdella eri tasolla. Toinen on kulloiseenkin tutkimustehtävän vaatimat tietoteoreettiset ratkaisut, kutsuttiin niitä sitten teorioiksi, lähestymistavoiksi tai menetelmiksi. Toisella tasolla on kyse tieteellistä tutkimusta yleensä, tutkimusasetelmasta riippumatta, koskevista käsityksistä.

Omien yhteiskunnallisten sidonnaisuuksien tunnistaminen ja kontrolloiminen on urani alusta lähtien ollut tutkijan väistämättömän poliittisuuden itsestään selvä seuraus. Vuoden 1972 metodikirjan tehtävänä oli, kuten teoksen ensimmäisellä sivulla totesin, ”esitellä ne apuvälineet, jotka historiantutkimus on tuota kontrollia varten kehittänyt”.⁴⁵ Parin viime vuosikymmenen ajan olen puhunut apuvälineiden kehittämistä enemmän kulloiseenkin tutkimustehtävän vaatiman lähestymistavan luonnostelusta, sillä se on tutkimustyön tehokkaan ohjaamisen ja hallitsemisen kannalta tärkeämpi näkökohta. Kun oman työni kohteena on ollut historiantutkimuksen teoria, lähtökohtani ovat olleet käytännön tutkimustyössä vastaan tulevat ongelmat sen sijaan, että olisin perinteiseen tapaan pohtinut filosofisia kysymyksiä.

Vuoden 1972 metodikirjan takakannen tekstissä totesin, että olin ”lainannut (historiantutkijan tarvitseman) ajattelun apuvälineet toisista yhteiskuntatieteistä”. Näin yksioikoisesti en ole sittemmin esittänyt näkemystäni eri tieteenalojen välisen yhteistyön tärkeydestä. Lähtökohtani ei kuitenkaan ole muuttunut: tieteellinen tutkimus on perusluonteeltaan kollektiivista. Tätä ajatusta havainnollistin kaksitoista vuotta sitten muun muassa kirjoittamalla, että ”pää-

44. Tämän ristiriidan eri ilmenemismuodot ovat määränneet *Historiantutkimus ja historia* -teokseni rakenteen.

45. Kalela (1972), 11.

telyn osalta historiantutkija on periaatteellinen 'eklektikko'. Hän ei jätä käyttämättä mitään sellaista päätelmän muotoa, joka edistää hänen tehtävänänsä olevan ongelman ratkaisemista.⁴⁶

Tieteenalarajat eivät siten saa estää tutkimuksen edistymistä, mutta sitä ei myöskään saa tehdä toinen yleinen, huonosti perusteltu tapa eli auktoriteettien kumartaminen. Tässä tekee mieli esitellä merkittävien tutkijana saamani tunnustus. Nuorena assistenttina käytin Suomen Historiallisen Seuran tilaisuudessa puheenvuoron, jossa arvostelin jyrkästi edellisenä puhuneen, arvostamani professori Pentti Renvallin näkemystä. Kun palasin paikalleni, työtoverini

dosentti Lauri Hyvämäki totesi: ”niin sitä pitää poika, argumentti voittaa aina auktoriteetin”.

Aivan lopuksi haluan kerrankin lainata isoisääni, A. K. Cajanderia. Ensimmäisten pääministerikausiensa aikoihin 1920-luvun alussa hän käytti eräässä muistiossaan ilmaisuja, joka mielestäni kuvaa hyvin sitä mitä tarvitaan niin tieteellisessä tutkimuksessa kuin politiikassakin eli *jatkomenoista uudistamista*. ■

46. Jorma Kalela (1993b), *Argumentaatio ja rekonstruktio tutkimusprosessissa*, Turun yliopisto. Poliittinen historia. *Julkaisuja C:43*, Turun yliopisto: Poliittisen historian laitos, 52.